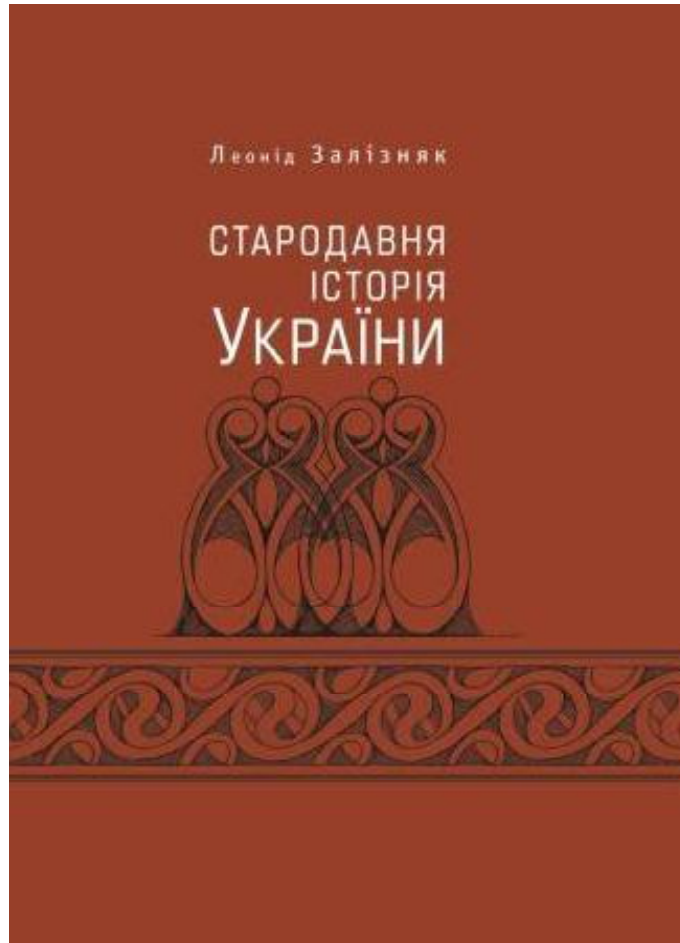

РЕЦЕНЗІЇ ТА НОВІ ВИДАННЯ<https://doi.org/10.21272/starovyna.2022.60.6>

НЕСТЕРЕНКО В. А.

**СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ
У ВИКЛАДЕННІ Л. ЗАЛІЗНЯКА**

*Рецензія на монографію: Стародавня історія України. 2-ге вид., доповн.
К. : Темпора, 2021. 640 с.*

Поява перших людей на теренах нинішньої України губиться в глибині сотень тисячоліть. Попри те, що українські землі зберігають числені пам'ятки найдавніших епох, в писемних джерелах багатьох народів згадуються й описуються події далекого минулого, все ж залишаються не до кінця розкритими багато сторінок давньої історії нашого краю.

У 2021 році видавництвом «Темпора» м. Київ перевидано монографію відомого українського археолога й історика Леоніда Залізняка «Стародавня

*Нестеренко Вадим Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент,
Сумський державний університет (Україна). ORCID: 0000-0002-0469-3671.*

історія України». Перше видання було здійснене тим же видавництвом у 2012 році. Як зазначено в анотації, автор працював над нею протягом тридцяти років, а в основу покладено курс лекцій «Первісна історія України», які він читає в Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Цим пояснюється стилістика викладення матеріалу, доступна широкому загалу: без складних конструкцій, переобтяжених науковою термінологією. Структура нового видання роботи майже не зазнала змін: «Передмова», двадцять три розділи, «Післямова», «Література». Але автором були доопрацьовані й дещо розширені частина розділів, доданий новий ілюстративний матеріал, розширено список літератури. Крім того, з'явився новий двадцять третій розділ «Про українську націю та національну ідею».

У «Передмові» Л. Залізник вказує на багатство й різноманітність археологічних пам'яток України серед європейських країн. Це пояснюється складними історичними процесами, проживанням на цих територіях сотень племен і народів, культурні надбання яких «пізніше стали складовими української етнокультури». Україна, на його думку, була не тільки своєрідним коридором між середземноморським півднем, звідки поширювалися різноманітні новації, й Азією, звідки йшли войовничі кочові народи, а й «місцем народження культурних явищ континентального масштабу, які протягом тривалого часу визначали культурно-історичних процес на безкраїх просторах Євразії» [с. 7]. Важко не погодитись з автором, що необхідність наукового осмислення стародавнього періоду вітчизняної історії викликана також появою квазінаукових концепцій, поширюваних сучасними патріотами через засоби масової інформації. Це особливо актуально тепер, коли Україна веде криваву війну з Росією й по суті вирішується доля не тільки нашої держави, але й, судячи з риторики російської пропаганди про «єдиний руский народ», українського народу. Міфотворчесь патріотів часто використовується ворогом для того, щоб дискредитувати напрацювання українських істориків й нав'язати власні імперсько-шовіністичні наративи. «Патріотизм українського вченого полягає не в прикрашенні минулого країни всупереч історичній правді, а в максимальному наближенні до неї» [с. 8].

Перший розділ присвячений планетарним катастрофам, які багато в чому визначили шляхи еволюції життя на Землі, а також вплинули на історичний процес. Особливе місце, в цьому контексті, належить кометам, астероїдам та метеоритам, які бомбардували й бомбардують поверхню нашої планети. Так, автор значну увагу приділяє падінню астероїда в районі півострова Юкатан на півдні Мексики близько 65 млн років тому, який на думку сучасних палеонтологів призвів до масового вимирання динозаврів й розвитку ссавців, а потім появи приматів і людини [с. 15-17]. Серед катастроф вулканічного проходження найяскравішим прикладом є виверження на острові Санторін в Егейському морі юлизько 1450 року до н. е., яка багато в чому визначила кризу й загибель Крито-Мінойської цивілізації, й, найвірогідніше, лягла в основу легенди про Атлантиду [с. 21-24].

Другий розділ присвячений антропогенезу. Коротко показаний процес становлення сучасного наукового підходу, в основі якого лежать роботи Карла Ліннея, Чальза Дарвіна, Фрідріха Енгельса та ін. Далі - від появи перших ссавців у мезозойську еру до перших людиноподібних істот з описом основних видів останніх. Окремо, з урахуванням останніх досліджень археології, антропології та генетики, розглянута проблема походження *Homo sapiens*. Перші два розділи за своїм змістом відносяться до всесвітньої історії й по суті є своєрідним «вступом» до вітчизняної історії. Ознайомлення з ними дозволяє читачу краще усвідомити взаємозв'язок подій останньої із загальносвітовим історичним процесом.

Наступні п'ять розділів присвячені добі палеоліту на теренах України. Подана періодизація кам'яної доби, детально описано вдосконалення технології обробітку каменю первісними людьми, найбільш відомі археологічні пам'ятки, розвиток культури й соціальних відносин тощо.

У сьомому розділі описані ряд катастроф у прильодовиковій Європі наприкінці палеоліту, спричинені потеплінням. Восьмий і дев'ятий - періоди мезоліту й неоліту відповідно. Серед іншого, зміни природного середовища, життя й способи полювання мисливців, археологічні культури, передумови і суть неолітичної революції. Наступні три розділи висвітлюють походження, розселення індоєвропейців, а також залишки їх культурних надбань у традиційній культурі українців. Тринадцятий і чотирнадцятий - присвячені іранським та тюркським народам Північного Причорномор'я: від киммерійців до монголів. У п'ятнадцятому розділі автор, на основі широкого залучення даних археологічних досліджень, детально розглянув проблему походження слов'ян.

У наступних двох розділах Л. Залізняк детально зупинився на вкрай заполітизованих в історіографії проблемах, а саме: претензії Росії на давньоруську спадщину, існування так званої «давньоруської народності» й походження українського народу. Позиція автора коротко сформульована так: «Отже, ранньосередньовічна концепція україногенезу узгоджується з розробленою кількома поколіннями європейських учених універсальною схемою етногенезу великих європейських етносів. У ній нема місця романтичним фантазіям чи політизованим спекуляціям на кшталт Священної трипільської Аратти чи давньоруської народності» [с. 456]. Не менш промовисто позицію автора щодо «спадку» Русі засвідчує заголовок вісімнадцятого розділу «Київська Русь - українська держава». Складні етнічні процеси в часи давньоруської держави й походження білорусів і росіян, а також культурно-історичні провінції України висвітлені в наступних двох розділах.

Останні три розділи мають більш історіософський зміст. Автор розмірковує про місце Східної Європи серед світових цивілізацій з точки зору формаційної та цивілізаційної концепції світової історії, різниця історичних долей України та Росії, становлення української нації та проблема формування української національної ідеї. При цьому він

значно виходить за хронологічні межі зазначені в назві монографії. Так, характеризуючи етапи становлення української державності Л. Залізник серед іншого розкриває питання трактування козацької державності, що постала в результаті національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, подій Української революції початку ХХ століття, становища українців в складі СРСР, подій періоду незалежності. Завершується робота аналізом подій та наслідків для української нації російсько-української війни, яка почалася у 2014 році. Автор резюмує, маніфестуючи власну позицію як вченого й патріота України: «Масштаб геноциду українців Російською імперією протягом останніх трьох сторіч свідчить, що чергового “возз’єднання” зі східним сусідом український народ не переживе. Тому єдиною гарантією подальшого історичного буття українців як окремої цивілізованої нації може бути лише європейський вектор розвитку» [с. 617].

Підсумовуючи зазначимо, що хоча дана монографія не містить грифу МОН України як рекомендований підручник для вищих навчальних закладів, але, на наш погляд, вона має бути обов’язковою при вивченні студентами-істориками відповідного періоду вітчизняної історії.

Nesterenko V. A.

PhD (History), Associate Professor (Ukraine), Sumy State University. *ORCID*: 0000-0002-0469-3671.

ANCIENT HISTORY OF UKRAINE IN THE TEACHING OF L. ZALIZNYAK

Review of the monograph: Ancient History of Ukraine. 2nd ed., Supplement. K.: Tempora, 2021. 640 s. [Recenzija na monografiju: Starodavnja istorija Ukrai'ny. 2-ge vyd., dopovn. K.: Tempora, 2021. 640 s.]